

ОКРЕМІ КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ РОБІТ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ

Стаття присвячена проблемі призначення громадських робіт як альтернативного виду покарання позбавленню волі. Зокрема, досліджуються позитивні та негативні сторони застосування даного виду покарання, а також розглядаються прогалини в законодавстві, що стосуються призначення громадських робіт.

Ключові слова: альтернативний вид покарання, особа, громадські роботи, ефективність покарання, злочинність.

Однією з головних проблем для України на сьогоднішній день є протидія злочинності, як складному соціальному явищу. Офіційні статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України за останні п'ять років свідчать про деяке зниження рівня по окремих категоріям злочинів, разом з тим це не дає підстав для самозаспокоєння. Оскільки на сьогодні реальних передумов для покращення криміногенної ситуації в Україні немає. А пояснити таке зниження злочинності можна такими факторами, як: зменшення чисельності населення в країні, прийняття більш ефективних нормативно-правових актів та внесення змін до чинного законодавства, а також підвищення рівня свідомості громадян.

Велике значення на криміногенну ситуацію в країні має політика, яку здійснює Україна у сфері застосування кримінальних покарань. Проаналізувавши досвід інших країн можна побачити, що посилення тяжкості кримінального покарання, у більшості випадків це позбавлення волі на певний строк, не виправдовує покладених на нього сподівань. Адже жорстоке покарання не долає злочинність. А таке хибне уявлення лише певним чином деформує правосвідомість суспільства, що призводить на практиці до необґрунтовано широкого застосування позбавлення волі, навіть у тих випадках, коли досягти мети можна за допомогою іншого, менш суворого виду покарання.

Головною причиною даної ситуації є погана інформованість суспільства про негативні наслідки позбавлення волі, які тривалий час замовчувалися. До них належать: психологічні розлади, моральні проблеми, погіршення здоров'я, що потребує медичного лікування та ін.

Тому сьогодні українське законодавство при призначенні кримінального покарання має орієнтуватися на такі принципи як гуманізм і соціальна справедливість. Саме застосування таких принципів буде спрямоване на формування і

здійснення ефективної кримінальної політики, на обґрунтоване співвідношення застосування суворого міру покарання до злісних злочинців, що вчинили тяжкі злочини, та інших заходів впливу, не пов'язаних з позбавленням волі, до менш небезпечних правопорушників, виправлення яких можливе без ізоляції від суспільства, але в умовах контролю за їх поведінкою [9, ст. 2].

Одним із таких видів альтернативного позбавлення волі покарання можуть бути громадські роботи. Проте стан дослідження у науковій літературі цього покарання не досить високий. Ґрунтовних праць з даної проблематики питання майже немає, а дослідження, які проводились щодо застосування громадських робіт зачіпали інші проблеми, зокрема: визначення цілей та сутності покарання, його призначення та ролі у запобіганні злочинам.

Окремим аспектам застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі (громадським роботам), приділяли увагу І.Г. Богатирьов, Ю.В. Бишенський, М.Г. Вербенський, В.М. Дрьомін, В.С. Зеленський, С.Ф. Мілюков, О.В. Старнов, С.В. Черкасов, В.Г. Павленко та інші.

Тому сьогодні треба приділити більшу увагу теоретичному обґрунтуванню можливості застосування альтернативного заходу покарання, а саме громадським роботам, а також методологічному і практичному обґрунтуванню необхідності включення даного покарання до системи альтернативних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з ізоляцією засуджених від суспільства.

Цей вид покарання з'явився відносно не давно, він закріплений новим Кримінальним кодексом України, прийнятим у 2001 році. Громадські роботи в сучасному вигляді вперше були введені до Кримінального кодексу Швейцарії в 1971 році і застосовувалися тільки відносно неповнолітніх правопорушників у віці від 7 до 18 років.

Пізніше громадські роботи в Швейцарії стали призначатися як основне покарання неповнолітнім, і як додаткове — дорослим в деяких кантонах країни [4, с. 5]. У 1975 році громадські роботи, як санкція, альтернативна тюремному ув'язненню, була введена в Англії і Уельсі. Поступово це покарання разом з іншими нев'язничими санкціями отримало широкого застосування в багатьох країнах. Сьогодні вони використовуються у Великобританії, Данії, Швеції, Голландії, Франції, Російській Федерації, Грузії та ін. [6, с. 98].

Відповідно до ч. 1 ст. 56 Кримінального кодексу України, громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Тобто даний вид покарання покладає на засудженого трудовий обов'язок, від якого він ухилятися не має права, а його визначальною особливістю є безоплатність праці.

Проте громадські роботи не можуть бути джерелом поповнення бюджету і мають використовуватися не на користь потерпілого від злочину, а на користь держави.

Головною метою громадських робіт як одного із видів альтернативних покарань є профілактика злочинності, а також сприяння в ресоціалізації правопорушника через примусову безоплатну працю і виконання суспільно корисної діяльності для неприбуткових організацій, установ, церков тощо.

Проте даний вид покарання передбачений лише в санкціях всього лише 14 статей КК України з 447, що складає всього 3% від загальної кількості статей — і у всіх випадках альтернативно з іншими основними покараннями, а саме: штрафом, позбавленням права посідати певні посади або займатися певною діяльністю, виправними роботами, арештом, обмеженням волі. Тобто громадські роботи можуть призначатися лише за злочини невеликої тяжкості.

Громадські роботи як одна з альтернатив позбавленню волі добре зарекомендували себе в зарубіжному кримінальному праві. Так, нідерландський вчений Антон М. Ван Калмтаут у своїй доповіді, представленій на XI Міжнародному конгресі з кримінології, що відбувся в серпні 1993 р. в Будапешті (Угорщина), визнав за необхідне констатувати: «Зі всіх альтернатив покаранням, пов'язаним з позбавленням волі, які були розроблені останнім часом у багатьох західноєвропейських країнах, тільки відбування покарання з виконанням суспільно-корисних робіт застосовується в широкому масштабі. Особливо це стосується Англії, Франції і Нідерлан-

дів, де щорічно дорослим правопорушникам призначається, відповідно, більше 30 000, 13 000, 9 000 судових санкцій на відбування подібних покарань — або як основного покарання, або як особливих умов на додаток до відстрочки вироку» [8, с. 60].

На противагу зарубіжному законодавству в КК України у ч. 3 ст. 56 міститься норма про заборону застосування цього покарання до певних категорій осіб:

1. Особам, визнаним інвалідами першої або другої групи;
2. Вагітним жінкам;
3. Особам, які досягли пенсійного віку;
4. Військовослужбовцям строкової служби.

На думку дослідника В.Павленка, даний перелік може бути розширеним. Зокрема він пропонує його доповнити, що громадські роботи не повинні призначатися жінкам, які мають дітей віком до семи років.

Але, на нашу думку, наявність такої норми не можна назвати зовсім правильною. Оскільки в одному випадку це є прояв турботи держави про осіб даної категорії, але в іншому — такі обмеження є підставою для призначення інших більш сурових покарань або залишення їх без покарань.

Слід погодитися з думкою О. В. Старкова і С. Ф. Мілюкова про те, що наявність такої заборони повинна бути урівноважена введенням додаткових видів покарань, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства. До того ж у багатьох випадках інваліди, особи, що досягли пенсійного віку, домогосподарки без особливого збитку для їх інтересів могли б виконувати роботи, що не вимагають витрат великих фізичних зусиль (робота з документацією в архівах, військкоматах, органах соціального захисту, медичних установах, бібліотеках, здійснення диспетчерських і довідкових функцій з використанням домашніх телефонів тощо) [8, с. 61].

Аналіз практики виконання покарань, які не пов'язані з позбавленням волі, дає можливість зробити наступні висновки:

1. Необхідно розширити перелік складів злочинів, за вчинення яких було б призначено громадські роботи;
2. Віднести громадські роботи до покарань, які можуть застосовуватися як основні, так і додаткові;
3. Включити громадські роботи у перелік додаткових покарань, які можуть бути призначені у разі звільнення особи від відбування покарання з випробуванням.

Особам засудженим до громадських робіт надається робота, яка не пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, а також виконання якої

не потребує певної кваліфікації. Такими роботами є:

- благоустрій та озеленення територій населених пунктів, зон відпочинку та туризму;
- підсобні роботи на будівництві та ремонті житла і об'єктів соціальної сфери (дитячих дошкільних закладів, спортивних майданчиків, будинків для осіб похилого віку та інвалідів), доріг і тротуарів;
- вантажно — розвантажувальні роботи;
- сільськогосподарські роботи тощо [7, с. 97].

Не дивлячись на позитивний аспект призначення громадських робіт існує ще й інша сторона. Таке, широке застосування даного виду покарання породжує ряд організаційних проблем. Зокрема: по-перше, має бути створений штаб співробітників, які будуть займатися плануванням, обліком і перевіркою якості виконаних робіт; по-друге, будь-яка робота вимагає наявності певного рівня знань, таким чином засуджених має хтось навчати та інструктувати; по-третє, перед призначенням громадських робіт засудженим необхідно проходити медичний огляд, для того, щоб з'ясувати наявність чи відсутність певного захворювання, що може перешкоджати виконанню відповідних робіт; по-четверте, при призначенні даного виду покарання потрібно враховувати чи була особа раніше судима і який злочин вона вчинила нині.

Практика застосування громадських робіт в інших країнах свідчить про високе профілактичне значення даної санкції. Адже рівень рецидиву серед осіб, яким було призначено громадські роботи, в порівнянні із засудженими до позбавлення волі, значно нижчий.

Проте в Україні громадські роботи застосовуються рідко, що обумовлює необхідність розширення законодавчих можливостей їх призначення, а також створення налагодженого механізму використання даного виду покарання.

Отже, ефективність даного виду покарання в порівнянні з позбавленням волі цілком очевидна. Оскільки, по-перше, зменшується число засуджених, що знаходяться в місцях позбавлення волі, що тим самим сприяє підвищенню ефективності виправного впливу на засуджених і попередженню рецидиву; по-друге, особа, що вчинила злочин, залучається до праці, отримує різні нові навички, спілкується з правослухняним населенням, що може позитивно вплинути на виправлення особи злочинця; по-третє, даний вид покарання є більш прийнятним для суспільства, оскільки він значною мірою позбавлений

тих негативних наслідків для особи і суспільства в цілому, які властиві позбавленню волі; по-четверте, відбуваючи громадські роботи, особа приносить своєю працею користь суспільству, а держава в свою чергу майже не витрачає коштів на дане покарання; по-п'яте, громадські роботи сприяють реабілітації злочинця, його інтеграції в суспільство.

Тому, на нашу думку, необхідно переглянути кримінальну політику України в бік її пом'якшення шляхом меншого застосування позбавлення волі і впровадження альтернативної міри покарання — громадських робіт.

Література

1. *Україна*. Закони. Кримінальний кодекс України станом на 25 вересня 2006 року. — К.: «ВЕЛЕС», 2006. — 152 с.
2. *Про практику призначення судами кримінального покарання*: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003р. №7 // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — №6. — С. 14–20.
3. *Дьомін В.М.* Кримінологічні аспекти призначення та виконання покарань / В.М. Дьомін // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2000. — №1. — С. 160–163.
4. *Кочерган П.* Громадські роботи як вид покарання / П. Кочерган // Аспект — 2002. — №5 — С. 5–7.
5. *Європейські громадські санкції та заходи* (матеріали семінарських слухань 11–12 квітня 2000 р.). — К. — 2000. — С. 103–108.
6. *Павленко В.* Громадські роботи в системі покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: загальна характеристика та шляхи вдосконалення / В. Павленко // Право України. — 2003. — №11 — С. 97–101.
7. *Павленко В.Д.* Кримінально-правова та кримінологічна характеристика громадських робіт як виду покарання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Павленко Вадим Георгійович. — К., 2007. — 199 с.
8. *Старков О.В.* Наказание: уголовно-правовой и криминологический анализ. / Старков О.В. Милуков С.Ф. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. — 461 с.
9. *Черкасов С.В.* Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Черкасов Святослав В'ячеславович. — О., 2005. — 226 арк. — Бібліогр.: арк. 192–215.

А.А. Потыльчак

Отдельные криминологические аспекты назначения общественных работ как альтернативного вида наказания.

Статья посвящена проблеме назначения общественных работ как альтернативного вида наказания лишению свободы. В частности, исследуются позитивные и негативные стороны применения данного вида наказания, а также рассматриваются пробелы в законодательстве, которые касаются назначения общественных работ.

A.O. Potylchak

Separate aspects of criminology of setting of social works as alternative type of punishment.

The article is devoted the problem of setting of social works as an alternative type of punishment imprisonment. In particular, the positive and negative sides of application of this type of punishment are probed, and also blanks in a legislation, which touch setting of social works, are examined.